

- Голубева, Е.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: Избранные психологические труды. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, Воронеж: Изд-во «НПО МОДЭК», 2003. – 536 с.
- Програма з англійської мови для професійного спілкування /Г.Є.Бакаєва, О.А. Борисенко, І.І. Зуєнок та ін. – С. Де-Вал, 2005. – 119 с.

надійшло до редакції 30.08.07

УДК 378.147:111

Бирюк О.В.

МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИ НАВЧАННІ ЧИТАННЯ ІНШОМОВНИХ ТЕКСТІВ

У статті розглядаються особливості реалізації загальних і спеціальних методичних принципів при формуванні у майбутніх учителів соціокультурної компетенції під час навчання читання англійських газетно-журнальних статей.

Ключові слова: методичний принцип, принцип комунікативності, принцип урахування рідної культури, принципи навчання читання, соціокультурна компетенція, англійська газетно-журнальна стаття.

Необхідність навчання іноземної мови (ІМ) як засобу пізнання інонаціональної культури й засобу міжкультурної комунікації в професійних, наукових та інших цілях актуалізує соціокультурний підхід до її навчання (В.В.Сафонова). Отже постає необхідність формування у студентів при вивченні ІМ соціокультурної компетенції (СКК) поряд з мовною та мовленнєвими компетенціями. Соціокультурний компонент навчання ІМ в усіх видах мовленнєвої діяльності є суттєвою частиною Програми з англійської мови для I-V курсів університетів та інститутів [7]. Особлива увага приділяється формуванню СКК при навчанні читання іноземних текстів різних функціональних стилів, що цілком доцільно при навчанні ІМ в умовах відсутності іноземного та інокультурного середовища. Під СКК у читанні ми розуміємо здатність студентів орієнтуватися в структурно-смісловій організації іноземного тексту, розпізнавати, адекватно розуміти та критично інтерпретувати соціокультурну інформацію, яку він містить [1, с. 25].

Серед навчальних матеріалів, рекомендованих чинною Програмою для формування у студентів СКК, є автентичні англійські газетні та журнальні статті як жанрові різновиди публіцистичного стилю [7, с. 86]. Доцільність їх використання на практичних заняттях з англійської мови підтверджують результати проведеного нами анкетування студентів ВНЗ та опитування викладачів ІМ. Вибір саме текстів газетно-журнальних статей як навчального матеріалу обумовлений їхньою доступністю для широкого кола читачів на сайтах в мережі Інтернет, а також соціокультурною цінністю, актуальністю та новизною присутньої в них інформації.

Відомо, що навчаючі дії викладача та навчальні дії студента визначаються й обґрунтовуються об'єктивно існуючими закономірностями, які відображаються у певних принципах. Для раціональної організації навчання ІМ доцільно враховувати низку загальнодидактичних і методичних принципів, реалізація яких має пріоритетне значення для ефективного функціонування певної системи вправ / завдань. При формуванні СКК у навчанні читання іноземних текстів провідними було обрано такі дидактичні принципи, як принцип виховуючого навчання, систематичності й послідовності, активності, проблемності та наочності [2].

Мета нашої статті – розкрити методичні передумови формування СКК у майбутніх учителів при навчанні читання англійських публіцистичних текстів, які, на нашу думку, знаходять своє відображення у певній сукупності взаємопов'язаних загальних і спеціальних методичних принципів.

В сучасній методиці навчання ІМ відсутня загальноприйнята систематизація методичних принципів навчання. Дослідники пропонують різні класифікації та визначення цих принципів (В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова, М.В. Ляховицький, Р.П. Мільруд, Ю.І. Пассов, Г.В. Рогова, В.В. Сафонова, О.М. Соловова, А.М. Шукін, Н.Д. Brown, D.Larsen-Freeman, B.Spolsky та інші). Проте недостатньо висвітлена проблема варіативності загальних і спеціальних методичних принципів та специфіка їх реалізації при навчанні майбутніх

учителів соціокультурного компоненту окремого виду мовленнєвої діяльності, зокрема читання. Ми вважаємо доцільним розглянути цей аспект формування СКК, оскільки врахування цих принципів визначає зміст та організацію навчання.

Вибір провідних принципів навчання обумовлений такими чинниками:

- концептуальною моделлю навчання, що є основою конкретного методу навчання;
- варіантом навчання та етапом навчання;
- діапазоном дії конкретної концептуальної моделі навчання [8, с. 138-141].

Отже, при виборі методичних принципів навчання, що є теоретичним підґрунтям при формуванні СКК у навчанні читання іншомовних текстів, ми враховували об'єктивні закономірності навчального процесу, властиві комунікативно-діяльнісному та соціокультурному підходам до навчання ІМ. Інтеграція саме цих підходів визначається В.В.Сафоновою як оптимальна при розвитку комунікативної культури та соціокультурної освіченості студентів в умовах іншомовного навчання спілкування [9, с. 8], зокрема в умовах іншомовного навчання опосередкованої масової комунікації.

Серед загальних методичних принципів (В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова, М.В. Ляховицький, Р.П. Мільруд, В.В. Сафонова, О.М. Соловова, А.М. Щукін тощо) в аспекті опосередкованої міжкультурної комунікації пріоритетними для нас виступають принципи комунікативності та врахування рідної культури. Розглянемо, як кожний із цих принципів реалізується при формуванні СКК у навчанні читання іншомовних публіцистичних текстів.

Принцип комунікативності (В.Г. Костомаров, О.Д. Митрофанова, М.В. Ляховицький, Ю.І. Пассов, О.Б. Тарнопольський, А.М. Щукін, Ch.Brumfit та інші) передбачає відтворення в навчальному процесі основних параметрів реального процесу комунікації. Реалізація цього принципу має на меті відтворення при формуванні СКК у навчанні читання англomовних газетно-журнальних статей основних характеристик, властивих опосередкованому спілкуванню. На нашу думку, методичній інтерпретації підлягають такі характеристики опосередкованої комунікації, як вмотивованість, ситуативність, активність і цілеспрямованість.

Вмотивований характер мовленнєвих дій студентів у процесі опосередкованого спілкування забезпечується "опредмеченою" комунікативно-пізнавальною (І.О. Зимня) чи інформаційною потребою (Г.В. Онкович). Виходячи зі специфіки навчального процесу при формуванні досліджуваної компетенції, ми розглядаємо джерелом опосередкованого спілкування комунікативну потребу в цікавій, новій та актуальній соціокультурній інформації. Вмотивованість опосередкованої комунікації в навчальних умовах забезпечується відбором текстів газетно-журнальних статей, зміст яких відповідає читацьким інтересам студентів щодо соціокультурної тематики.

Принцип комунікативності передбачає також створення "автентичного соціального контексту" (Є.В. Носонович) у навчальному процесі. Комунікативно-пізнавальна діяльність студентів при вирішенні соціокультурних завдань у процесі опосередкованого міжкультурного спілкування має бути ситуативно обумовленою. Тому ми розглядаємо ситуацію як одиницю процесу навчання іншомовного спілкування. Ситуації, що створюються при навчанні читання, мають стимулювати виникнення та розвиток комунікативно-пізнавальної потреби у студентів сприймати чужу думку іноземною мовою з певною метою. Моделюючи ситуативність опосередкованого спілкування в умовах навчання, необхідно враховувати її специфіку, яка, на думку Л.А. Чернявської, полягає в її трьохфазності. Ситуативність у своєму розвитку проявляється 1) в дотекстовій проблемній ситуації, 2) в ситуації взаємодії читача з текстом при виконанні самої діяльності читання та 3) в ситуації, що передбачає реакцію на прийнятий умовивід. Відповідно до цих фаз виділяються фактори, що визначають ситуативність опосередкованого спілкування [13, с. 22-23]. У нашому випадку ситуативність опосередкованої міжкультурної комунікації визначається поставленим комунікативним завданням, видом читання й можливою сферою використання отриманої соціокультурної інформації. За результатами анкетування, проведеного серед 208 студентів-майбутніх учителів, вилучена з англomовних статей соціокультурна інформація використовується при спілкуванні з носіями мови (59,6%), для більш глибокого розуміння змісту англomовних періодичних видань, художньої літератури тощо (49,5%), при проходженні педагогічної практики у школі (31,1%), при підготовці до семінарських занять з індекс предметів (30,8%).

Цілеспрямованість полягає в прагматичності опосередкованого спілкування, тобто забезпечення реципієнтом своїх потреб: дізнатися, отримати додаткову інформацію, переконатися, отримати задоволення тощо [6, с. 40]. Саме потреба в новій інформації спонукає більшість опитаних нами студентів читати англomовні періодичні видання. Тому специфіка цілей читання англomовних газетно-журнальних статей має знаходити своє відображення в інструкціях до вправ і способах їх формулювання, які мають створити умови актуалізувати у студента пізнавальну потребу в новій та актуальній соціокультурній інформації.

Комунікативна організація навчальної діяльності студентів передбачає внутрішню чи психічну активність. Моделюючи процес опосередкованого спілкування в навчальних умовах, недостатньо з'ясувати внутрішню активність студентів-читачів, спрямовану на розуміння змісту тексту. Як наголошує А. Селін, необхідно також створити умови для активності реакції на отриману інформацію [5, с. 20]. Активність студентів на соціокультурну інформацію, отриману при читанні англomовних газетно-журнальних статей, можлива, якщо предмет спілкування входить у сферу їхніх читацьких інтересів і тоді, коли встановлено відношення.

Принцип урахування рідної культури (А.В. Вартанов, Ю.Ю. Дешерієва, Д.Рикс, В.В. Сафонова, Л.Б. Трушина) при формуванні досліджуваної компетенції ґрунтується на концепції діалогу культур, що передбачає взаємодію як мінімум двох різних культур у процесі міжкультурного спілкування, у нашому випадку, україномовної та англійської культур. Цей принцип реалізується в двох напрямках. По-перше, ми враховуємо рідну культуру студентів при визначенні труднощів соціокультурного плану [4, с. 94-96], що можуть виникнути у них при читанні автентичних англійських газетно-журнальних статей. Так, об'єктом цілеспрямованого засвоєння виступає та соціокультурна лінгвістична й екстралінгвістична інформація, яка частково чи повністю не співпадає з соціокультурною дійсністю рідної культури. Такий підхід дозволить попередити соціокультурну інтерференцію, під якою ми розглядаємо неадекватне перенесення відомостей про соціокультурну дійсність рідної країни на соціокультурну дійсність іноземної країни.

По-друге, реалізація вказаного принципу передбачає співставлення студентами англійської культури з рідною (україномовною) [3; 8, с. 166; 14, с. 205; 15, с. 82-83 тощо], оскільки саме при порівняльному вивченні культур виявляються суттєві особливості іноземної культури [11, с. 33]. Необхідність опори на рідну культуру студентів при формуванні СКК зумовлена специфікою вивчення іноземної культури в умовах відсутності іноземного середовища. Студенти пізнають англійську дійсність через відповідну ІМ, яка виступає "будівельним матеріалом" вторинної картини світу" (О.О. Леонтьєв). Усвідомлення іноземної культури відбувається через призму первинної концептуальної картини світу, сформованої при оволодінні рідною культурою та мовою. Отже, порівняння двох культурних картин світу допомагає студентам пізнати і зрозуміти англійську культуру.

Компаративний аналіз двох культур активізує наявні у студентів знання, досвід, асоціації, що полегшує засвоєння та запам'ятовування нової інформації [3, с. 116]. Крім того, опора на рідну культуру при формуванні СКК сприяє усвідомленню студентами не лише специфіки світосприйняття носіїв ІМ, але й особливостей суспільної свідомості власного народу [11, с. 33-34]. При формуванні СКК на матеріалах газетно-журнальних статей співставлення англійської й україномовної культур студентами відбувається при виконанні ними завдань, у яких сформульована установка на виявлення спільного та відмінного між двома культурними картиними світу: наявною у власній свідомості студента та відображеною в тексті англійської газетно-журнальної статті.

Враховуючи об'єкт нашого дослідження, розглянуті загальні методичні принципи слід доповнити спеціальними методичними принципами, що відображають закономірності навчання читання. У нашому дослідженні ми керуємося спеціальними методичними принципами навчання читання, розробленими С.К. Фоломкіною [12, с. 33-40]. Визначимо особливості їх реалізації при читанні газетно-журнальних статей із соціокультурним потенціалом.

Згідно з першим принципом ми розглядаємо навчання читання англійських газетно-журнальних статей з метою формування СКК як навчання мовленнєвої діяльності. Метою читання при цьому виступає розуміння соціокультурного змісту англійських газетно-журнальних статей. Реалізації вказаного принципу сприяє: 1) використання автентичних англійських текстів як навчального матеріалу; 2) наявність комунікативного завдання в інструкції до вправи, яке забезпечує вмотивованість і цілеспрямованість діяльності студентів при читанні; 3) спрямованість контролю / самоконтролю на перевірку розуміння соціокультурного змісту статей. На нашу думку, цей принцип не виключає функціонування читання як засобу навчання при формуванні СКК. Тільки слід наголосити на обмеженості такого використання читання етапом формування лінгвокраїнознавчих навичок, коли метою виступає оволодіння студентами соціокультурною лінгвістичною інформацією.

Відповідно до другого принципу навчання читання соціокультурних текстів відбувається як пізнавальний процес. Пізнавальна діяльність студентів при читанні забезпечується відбором англійських газетно-журнальних статей, які містять цікаву, нову та актуальну для студентів соціокультурну інформацію. Пізнавальну цінність має також ознайомлення студента з особливостями газетно-журнального жанру, що сприяє "оволодінню ним різноманітними способами організації думки" [12, с. 36]. Крім того, процес соціокультурного пізнання спонукається завданнями, які створюють проблемні ситуації.

Згідно з наступним принципом навчання читання має включати не лише рецептивну, але й (ре)продуктивну діяльність студентів, пов'язану з прогнозуванням студентами-читачами на мовному й смислово-рідних рівнях. В аспекті проблеми нашого дослідження врахування цього принципу передбачає цілеспрямоване формування лінгвокраїнознавчих навичок прогнозування соціокультурного лексичного наповнення тексту статті та структурно-орієнтовного вміння прогнозувати його соціокультурний зміст. Успішність прогнозування визначається рівнем володіння студентами мовними одиницями в національно-культурною семантикою, рівнем сформованості вміння орієнтуватися в структурно-смисловій організації газетно-журнальної статті, обсягом наявних у них фонових знань про соціокультурну дійсність.

Четвертий принцип передбачає при навчанні читання англійських текстів перенесення прийомів смислової обробки інформації, якими студент володіє при читанні рідною мовою (орієнтація на зміст тексту, вміння читати по-різному). Реалізація зазначеного принципу при формуванні СКК залежить від створення певних умов. По-перше, необхідно формувати у студентів ставлення до читання як до спілкування з носіями ІМ опосередкованого текстом. По-друге, в інструкції до вправ необхідно ставити перед студентами комунікативне завдання практичного характеру, пов'язане з подальшим використанням отриманої при читанні соціокультурної інформації. Наступною умовою успішності перенесення прийомів смислової обробки

– формаші ми розглядаємо забезпечення при навчанні читання статей тієї послідовності видів читання, що властива процесу читання матеріалів періодики рідною мовою. Стратегія читання газетно-журнальних статей передбачає володіння студентами переглядовим, ознайомлювальним і вивчаючим читанням, а також умінням змінювати один вид читання на інший. Переглядове читання переходить у ознайомлювальне, ознайомлювальне – у вивчаюче, якщо зміст тексту відповідає комунікативно-пізнавальним потребам студентів [1, с. 22]. Останньою умовою, що сприяє перенесенню, є мовна легкість матеріалу для читання. У нашому дослідженні ця умова забезпечується за рахунок сформованості лінгвокраїнознавчих навичок на відповідному етапі та за рахунок використання при читанні спеціально створених вербально-мовленнєвих опор.

Розглянуті вище загальні та спеціальні методичні принципи створюють теоретичне підґрунтя для організації навчання ІМ з метою формування у майбутніх учителів СКК на матеріалі англomовних газетно-журнальних статей. Так, принцип комунікативності передбачає моделювання у навчальному процесі таких аспектів опосередкованої комунікації як вмотивованість, ситуативність, активність і цілеспрямованість. Принцип збереження рідної культури реалізується при визначенні труднощів соціокультурного характеру та при зіставленні студентами англomовної культури з рідною. Відповідно до розглянутих спеціальних принципів навчання читання соціокультурних текстів відбувається як навчання мовленнєвої діяльності та як пізнавальний процес, що включає рецептивну та (ре)продуктивну діяльність студента і передбачає перенесення прийомів мислової обробки інформації, якими студент володіє при читанні рідною мовою.

Перспективним напрямом подальшого дослідження проблеми формування СКК є окреслення методичних принципів, пріоритетних при формуванні цієї компетенції у процесі навчання інших видів мовленнєвої діяльності, їх компаративний аналіз та визначення сукупності методичних принципів, які відображають закономірності, властиві соціокультурному підходу до навчання ІМ.

Бирюк О.В.

Методические предпосылки формирования социокультурной компетенции будущих учителей при обучении чтению иноязычных текстов

В статье рассматриваются особенности реализации общих и специальных методических принципов при формировании у студентов социокультурной компетенции при обучении чтению англоязычных газетно-журнальных статей.

Ключевые слова: методический принцип, принцип коммуникативности, принцип учёта родной культуры, принципы обучения чтению, социокультурная компетенция, англоязычная газетно-журнальная статья.

Byryuk O.V.

Methodological Prerequisites of Forming Socio-cultural Competence to Would-be Teachers while Teaching Reading the Texts in a Target Language

The article considers the ways of realizing methodological principles for forming socio-cultural competence to students while their reading English mass media texts.

Key words: methodological principle, communicative principle, principle of comparing cultures, principles of teaching reading, socio-cultural competence, newspaper and magazine articles.

Бирюк О.В. Структура та зміст соціокультурної компетенції майбутніх учителів у навчанні читання англomовних газетно-журнальних статей // Наукові записки: Збірник наукових статей Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія "Педагогічні та історичні науки". – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. Вип. LVІ (56). – С. 24-34.

2. *Бирюк О.В.* Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів засобами англomовних публіцистичних текстів // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир: Вид. центр ЖДПУ, 2003. – Вип. 12. – С. 157-159.

3. *Верещагин Е.М., Горюжанкина Л.В.* Принципы сопоставления двух культур и его реализация в страноведческом пособии по разговорной практике // Русский язык за рубежом. – 1983. – № 2. – С. 115-116.

4. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз., 1990. – 246 с.

5. *Пассов Е.И.* Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.: Рус. яз., 1989. – 276 с.

6. *Пассов Е.И.* Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. 5-11 классы. – М.: Просвещение, 2000. – 174 с.

7. Програма з англійської мови для університетів і інститутів (п'ятирічний курс навчання): Підручник / О.Ю. Ніколасва, М.І. Соловей та ін. – Вінниця: Вид-во "Нова Книга", 2001. – 247 с.